

Stille tochten door een ruïne landschap
Christian Ernsten

Foto: Dirk-Jan Visser 2018

Afgelopen voorjaar maakten afstudeerders van de Kunstacademie Maastricht *artistics walks* door de ENCI-groeve in de Sint-Pietersberg. Onder begeleiding van Krien Clevis, docent artistic research fine arts en curator van het project 'OVERGANGSZONE', onderzochten de studenten tijdens stille wandelingen hoe de natuur wordt toegeëigend op deze plek. Door in stilte te ervaren en te observeren konden de studenten reflecteren op de rol van de natuur en op hoe zij onderdeel werden van het ENCI-landschap, en hoe dit landschap onderdeel werd van hen. Student Ellis Driessen schreef dat wandelen een manier is om orde te scheppen in haar hoofd en in het landschap. In navolging van haar en de andere studenten stel ik hier ook een aantal vragen over wat we als wandelaar zien, voelen, ruiken, horen, en hoe we als gevolg daarvan de Sint-Pietersberg begrijpen.

Vragen over onze relatie met de natuur van Sint-Pietersberg staat ondertussen bijna gelijk aan zoeken naar controverses. Al in 1927 was de afgraving van de Sint-Pieterberg voor de cementindustrie een "Mahnmal voor de natuurbescherming" schrijft onderzoeker Michiel Purmer. De berg had een uitstraling en bekendheid in heel Nederland en de emoties over haar aantasting waren niet gering. Purmer haalt een spreekbeurt van welbekende Jac P. Thijssse op 18 februari tijdens de eerste monumentendag in Nederland aan. Thijssse spreekt daar over de "nood onzer Natuurmonumenten". Purmer citeert deze grondlegger van de natuurbescherming verder:

Het ontzag voor ons natuurschoon schijnt nog bij velen te ontbreken, de geschiedenis van den laatste toont dat maar al te duidelijk aan. De ruïne van den Sint-Pietersberg staat dan als een ernstige aanklacht en als ernstige vermaning. (Purmer, 2018: 279)

Bijna 100 jaar geleden zette Thijssse met zijn vriend, collega-natuurbeschermer en mede-wandelaar Eli Heimans een discussie in gang die tot vandaag de dag door woekert. De milieuactivisten van stichting ENCI-STOP zijn wellicht de meeste vocale eigentijdse pleitbezorgers van deze natuurbehoud agenda. Het meest recente maar vast niet het laatste hoofdstuk in deze saga is dat als gevolg van de uitspraak van Raad van State met betrekking tot het Programma Aanpak Stikstof (PAS) de herbestemming van de groeve, die sinds 2019 eigendom is van Stichting Natuurmonumenten, opeens heel ingewikkeld is geworden (Bartholomeus, 2019). De Sint-Pietersberg is onderdeel van een Natura 2000 project daarmee is stikstofneerslag van een eventueel transformatieproces van het industriële complex een heel heet hangijzer. Het artistic research project 'OVERGANGSZONE' van Clevis is centraal onderdeel van deze transformatie. Al reflecterend op het werk van de studenten blijkt dat stille wandelingen een fijnzinnige manier zijn om positie in te nemen in dit spanningsveld.

Wandelen heeft dezelfde snelheid als opmerken en denken zegt de Amerikaanse antropoloog Anna Tsing. (Shepherd et al., 2018) Tegen deze opmerking viel me de scherpzinnige wandelobservatie van Christy Westhoven op. Deze student schrijft:

Zelfs wanneer de mens zich in de natuur waant, wordt zijn gedrag gestuurd door de structuren in de samenleving waar hij zo aan gewend is. We volgen de aangelegde paden, we lezen de borden, we houden ons aan dezelfde regels. We weten dat 'ongerepte natuur' in de alledaagse zin van het woord een illusie is. Desondanks

wanen we ons graag in die illusie. Deze systemen maken deel uit van een ‘menselijke natuur’. (Westhoven, 2020)

Net als deze student denk ik dat de Sint-Pietersberg bij uitstek een plek is om je bewust te worden van hoezeer onze natuurervaring ontworpen en gestroomlijnd is. Bovengenoemde Anna Tsing maakt nog een andere nuttige analyse. Ze maakt het onderscheid tussen *first nature* – de ecologische relaties waar de mens onderdeel van was, *second nature* – de moderne menselijke interventies in die ecologische relaties en, tenslotte, *third nature*: de ruïnes of de brokstokken van de door ons veroverde natuur (Tsing, 2015). De ENCI-groeve en de Sint-Pietersberg zijn *third nature* voorbeelden: een geruïneerd stuk natuur.

Typisch aan kunstacademie studenten wellicht is het bevragen van hun eigen positionering. Ellis Driessen vraagt bijvoorbeeld: “Op welke manier kan ik mij positioneren binnen een omgeving, zowel als beeldend kunstenaar en als mens, en in hoeverre is deze positie kwetsbaar” (Driessen, 2020). Nu, na bijna 100 jaar industriële interventie in de Sint-Pietersberg, en in een periode dat mondiaal milieu -, klimaat – en biodiversiteitsproblematiek ons dwingt onze natuurrelatie te heroverwegen lijkt me dit een hele terechte vraag. Wat is nodig voor, om met Thijsse te spreken, “ontzag voor ons natuurschoon”. Of hoe kunnen we ons anders – wellicht meer wederkerig – verhouden tot de Sint-Pietersberg? Ellis Driessen refereert aan de 19^e -eeuwse wandelaar en natuuronderzoeker Henry David Thoreau en hoe hij al zijn zintuigen in zette als onderzoeksmethode. Dit is een belangrijk punt: wat gebeurt er inderdaad als we ook tast, reuk, gehoor inzetten om onze perceptie, plaatsbepaling, herinneringen en verbeelding vorm te geven? We weten allemaal hoezeer ons verbeelding van een landschap wordt beïnvloed door bijvoorbeeld de geuren, geluiden en de akoestiek van die plek. Maar waarschijnlijk moeten we nog verder van de gebaande paden om te komen tot een herpositionering.

Waarom kijken we naar een weiland en de wijngaarden, de boerderijen en koeien? [...] Ik kijk niet naar het geheel, maar naar elke centimeter, millimeter detail. En als ik kan wil ik het van nog veel meer inzoomen. (Terwindt, 2020)

Dit schrijft Ronja Terwindt, een andere afstudeerder. Ergens anders in haar project genaamd *Wandeling tussen lagen* zegt ze:

Ik zie een roodborstje links van me, het pikt een takje uit de aarde. Terwijl ik er naar kijk bevriest hij, en vliegt na een paar seconde stil zitten snel weg, maar laat het takje achter. (Terwindt, 2020)

Deze student wijst heel beeldend aan hoe we tijdens het wandelen bepaald worden door ons standpunt, maar ze laat ook zien hoe we ons perspectief kunnen veranderen. Wat als afscheid nemen van het kijken van het Sint-Pietersberg van boven (bijvoorbeeld bij het viewpoint) of van de straatkant, maar gaan kijken van onderop: vanuit de ecologische gemeenschappen die ontstaan in de plas in de groeve, of vanuit het perspectief van het roodborstje? En hier haal ik een derde keer Anna Tsing aan: deze onderzoeker introduceerde het idee van *multispecies world making*. (Tsing, 2015) Niet alleen de mens geeft vorm aan het landschap, ook andere soorten creëren hun wereld. Wat als we die werelden als uitgangspunt nemen tijdens onze wandelingen? Wat als we ons verplaatsen die perspectieven van medebewoners van de Sint-Pietersberg?

De *artistic walks* van de kunstacademie studenten bieden allerlei haakjes om een andere houding in te nemen ten aanzien van de Sint-Pietersberg en de ENCI groeve. Hun wandelende reflecties laten de verwevenheid van een wereld van mensen, dieren, planten en technologie zien. De ruïnes van de Sint-Pietersberg gaan zo weer leven als gemeenschap en organisme.

Christian Ernten is onderzoeker en docent aan de Universiteit Maastricht. Hij is geïnteresseerd in erfgoed, landschappen en wandelen. Hij publiceerde onlangs bij nai010 uitgevers *Voorland Groningen. Wandelingen door het Antropoceen*.

Referenties:

- Bartholomeus V (2019) Ontwikkeling ENCI-groeve in gevaar door uitspraak over stikstofuitstoot. *De Limburger*.
- Driessen E (2020) *Spiegeling. Een wandeling*. Hogeschool Zuyd, Maastricht.
- Purmer M (2018) *Het landschap bewaard. Natuur en erfgoed bij Natuurmonumenten*. Hilversum: Verloren.
- Shepherd N, Ernten C and Visser D-J (2018) *The Walking Seminar. Embodied research in emergent Anthropocene landscapes*. Amsterdam: ON AIR Amsterdam University of the Arts.
- Terwindt R (2020) *Wandeling tussen lagen*. Available at: <http://overgangszone.nl/wp-content/uploads/2020/06/Ronja-Terwindt-Een-wandeling-tussen-lagen.pdf> (accessed 24-6-2020).
- Tsing AL (2015) *The Mushroom at the End of the World. On the possibility of Life in Capitalist Ruins*. Princeton: Princeton University Press.
- Westhoven C (2020) *Dwalen over de Sint-Pietersberg. Een onderzoek naar de relatie tussen mens, beleving en technologie*. Available at: <http://overgangszone.nl/wp-content/uploads/2020/05/Dwalen-over-de-Sint-PietersbergV3.4.pdf> (accessed 25-6-2020).